

DLA doktori értekezés tézisei

Spányi Miklós

C. P. E. Bach ornamentikájának értelmezése

Liszt Ferenc Zeneművészeti Egyetem

28. számú művészeti és művelődés-
történeti tudományok besorolású
doktori iskola

Budapest

2019

I. A kutatás előzményei

Intenzív érdeklődésem Carl Philipp Emanuel Bach zenéje iránt az 1980-as évekre, zeneakadémiai tanulóéveimre megy vissza. E mester műveit már akkor elkezdtem játszani, már amennyiben azok akkori-ban hozzáférhetőek voltak. Az ismerkedés e zenével máris számos kérdést vetett fel a zeneszerző hangszerválasztását, hangszerhasználatát és természetesen ornamentikáját illetően. Hamarosan kiderült számomra, hogy az ornamentika témájában rendelkezésre álló tanulmányok nem adnak egyértelmű választ minden kérdésre. Az addig publikált szakirodalom mennyisége szerény volt, és elsősorban C. P. E. Bach szóló billentyűs művei modern kiadásainak előszavaira, azok előadással, ornamentikával kapcsolatos összefoglalásaira korlátozódott. Az e témába vágó legjelentősebb és nagyon sok segítséget nyújtó publikáció Somfai László 1979-ben megjelent könyve volt J. Haydn zongoraszonátáiról, amely külön fejezetet szentel C. P. E. Bach ornamentikájának, részletesen áttekintve a *Versuch*-ban taglalt ornamenseket illetve azok kapcsolatát Haydn zenéjével.

1994-ben kaptam megbízást a svéd Grammofon AB BIS (később: BIS Records) lemezkiadótól C. P. E. Bach összes billentyűs versenyművének felvételére, beleértve a szóló billentyűs hangszerre és zenekarra írt tizenkét szonatinát is. Ez a sorozat húsz CD-t tesz ki. Ezzel párhuzamosan ugyancsak a BIS felkérésére 1997-ben megkezdtem C. P. E. Bach összes szóló billentyűs művének felvételét is. Ez a 42 CD-t tartalmazó sorozat is hamarosan elkészül. Már az első felvételek előkészítése számos izgalmas problémát és kérdést vetett fel. Az 1990-es években C. P. E. Bach billentyűs versenyműveinek nagy része publikálatlan volt, így azokat könyvtárakban hozzáférhető kéziratos forrásokból vettük fel. A szóló billentyűs kompozíciók kéziratos forrásait a CD-sorozattal párhuzamosan a Könemann Music számára közreadott C. P. E. Bach köteteken való munkám során is sokat tanulmányoztam. A négy kötet számos mű korai változatát is tartalmazza, ami a notációs különbségeket könnyen érthető módon demonstrálja, a kötetek végén pedig egy részletesebb összefoglalás található C. P. E. Bach ornamenseiről. Mind hangfelvételi, mind közreadói munkámban a források kiértékelése, az egyes változatok elkülönítése mellett külön

kihívást jelentett az ornamentika. Már a munka elején észrevettem, hogy a kéziratokban és a nyomtatott forrásokban talált notáció feltűnő gyakorisággal eltér egymástól. Az eltérések okain való töprengés megkerülhetetlenné tette a *Versuch* újraolvasását, újraértékelését. Munkám során világossá váltak számomra a szakirodalom egyoldalúságai, gyakori hiányosságai. Igyekeztem feltárni és – amennyire a lehetőségek engedték – rendszerezni azokat a változásokat, amelyeken C. P. E. Bach ornamens-notációja keresztülment a szerző hosszú élete során, valamint azokat a notációs eltéréseket, amelyek a kézíratos és a nyomtatott források között mutatkoztak. Ebben az időben fogalmazódott meg bennem annak felismerése is, hogy valójában kevésbé maguk az ornamensek, mint inkább az ornamensek lejegyzése az, ami változott – ez a meglátás a jelen tanulmány végkicsengéseként is felfogható. Felfigyeltem rá, hogy a *Versuch*-on való munka az 1750-es évek elején C. P. E. Bachban felébresztette az ornamens-notációjának megszilárdulása, és egy egységes notációs rendszer felállítása iránti igényt. Ez a törekvés Bachnak leginkább az ötvenes évekkel kezdődő publikációiban érhető tetten. A billentyűs versenyművek kézíratos és nyomtatott forrásai között feltárt eltérések csak még bonyolultabbá tették Bach ornamens-notációjának kérdését. Fény derült arra is, hogy Bach legtöbb versenyművét élete végéig előszeretettel javítgatta, illetve olykor alaposan átdolgozta. Az átdolgozások során a notáció sokszor modernebb, Bach saját szisztémájához alkalmazkodó lett, olykor színesen keveredve a régebbi notációs réteggel.

II. Források

A legtöbb kérdésre a megoldás a *Versuch*-ban rejtőzött. Ez az a mű, ami akkori munkám során is, ennek a tanulmánynak megírásakor is szinte egyedüli szöveges forrásomat jelentette. Másik forrásomnak maga C. P. E. Bach zenéje tekinthető. Több száz, billentyűs hangszerre komponált illetve billentyűs hangszert is foglalkoztató művének áttanulmányozása, a művek olvasati problémáinak a *Versuch* tükrében való felülvizsgálata megérlelte bennem C. P. E. Bach ornamenseinek újraértelmezését. Közreadóként, de a felvételek előkészítésének fázisában is elengedhetetlen volt az egyes művek különböző

nyomtatott és kéziratos forrásainak összehasonlító tanulmányozása, amelyből szintén nagyon sok információt merítettem a *Versuch* illetve a művekben előforduló ornamensek értelmezéséhez. Tanulmányom ennek a hosszadalmas munkafolyamatnak dokumentációja, amely C. P. E. Bach teljes billentyűs életművét rögzítő két CD-sorozatomban kiegészítéseként is felfogható.

III. Módszer

Írásomban feltárom C. P. E. Bach *Versuch*-jának kultúrtörténeti és zenetörténeti helyét. Kultúrtörténetileg Bach könyve a berlini, II. (Nagy) Frigyes udvarának felvilágosult és racionális szellemiségét tükrözi. A zenetörténet tekintetében a *Versuch* amellett, hogy szerzője világosan érti korának zenei és zenei-notációs tendenciáit, kitűnik az újra, újításra, rendszerezésre irányuló törekvésével. Amellett, hogy a könyv számos esetben utal korának notációs gyakorlatára – olykor erősen kritikus hangvétellel – felülvizsgálja a notáció, legfőképpen az ornamentals-notáció gyenge pontjait és alternatív javaslatokat is nyújt. Az újdonságra való következetes törekvés is érthetővé teszi, hogy a *Versuch* elsősorban a keletkezése körüli és utáni zenék előadásában adhat nagyon jelentős segítséget. Ugyanakkor a régebbi praxisra vonatkozó közvetett információkat nyújt a könyv megjelenése előtti stílusok notációs gyakorlatáról is. A *Versuch* azonban nem kíván letűnt stílusok előadásának részleteiről szólni, ezért megállapításait helytelen lenne visszavetíteni korábbi korok zenéjére. Tanulmányomban ennek megfelelően igyekeztem a *Versuch* és C. P. E. Bach zenéjének illetve korának kapcsolatára tenni a hangsúlyt. Feltárom a könyvnek az ornamensekre általában, valamint külön-külön az egyes ornamentalsfajtákra vonatkozó tanítását és megkísérlem azt lehetőleg objektív módon értelmezni a gyakorlatban. Célom C. P. E. Bach ornamentals-szisztémájának minél részletesebb és minél jobban érthető feltérképezése mind a tudomány, mind a gyakorlat felől érkező olvasó számára. Emiatt más 18. századi forrásokat csak akkor említek, amikor azok egyes megjegyzései segítenek C. P. E. Bach elképzeléseinek megvilágításában. Nem célom azonban a *Versuch* szisztematikus összehasonlítása a korabeli hasonló témájú elméleti munkákkal.

IV. Eredmények

A *Versuch*-hal való több évtizedes együttélésem szükségképpen nyomot hagyott Bach ornamenseire vonatkozó felfogásomon, amit bőségesen kamatoztattam koncerteken, felvételeken és pedagógiai munkámban. Meggyőződésem, hogy a *Versuch* alapos tanulmányozása nélkül nem jutottam volna ezekre az eredményekre. Különösen érvényes ez a tanulmányom végén feltárt gyakorlatra, amit ornament-behelyettesítésnek neveztem el. Tudtommal ezt a praxist előttem még senki nem tárta fel szisztematikusan, még kevésbé éppen a *Versuch* alapján. Tapasztalatom szerint C. P. E. Bach zenéjének ornamenseit nagyon sokszor hibásan játsszák a leginkább historikus orientáltságú művészek is. Remélhetőleg az írásomban lefektetett kutatási eredmények hozzájárulnak a C. P. E. Bach-interpretáció sok részletének újragondolásához, legfőképpen az ornament-értelmezés területén.

V. Az értekezés tárgyköréhez kapcsolódó tevékenység dokumentációja

Publikációk:

1. Cikkek

- *C. P. E. Bachs Sonatina in F major* Wq 64/1: Clavichord International, May 1998 & November 1998
- *An Easy Sonata of Carl Philipp Emanuel Bach and its Less Easy Embellishments*: Clavichord International, May 1999 & November 1999
- *Some Practical Thoughts on the Performance of C. P. E. Bach's Keyboard Music*, cikksorozat: Clavichord International, November 2010, May 2011, May 2014
- *Kaksoislyönti ja sen 'sukulaiset' C. P. E. Bachin musiikissa*: Klavikordikirja, Sibelius-Akatemia kirkkomusiikki-osaston julkaisuja, Nr. 24, Sibelius-Akatemia, Helsinki, 2001

2. Kottakiadások

- C. P. E. Bach: *Complete Piano Music*, vols. 1-4:
6 *Preussische Sonaten* Wq 48, 6 *Wüttembergische Sonaten* Wq 49, 6 *Frühe Sonatinen* Wq 64, 6 *Sonaten mit veränderten Reprisen* Wq 50, 6 *'Fortsetzung'-Sonaten 1*, Wq 51, 6 *'Fortsetzung'-Sonaten 2*, Wq 52, 18 *Probestücke* Wq 63, 6 *Leichte Sonaten* Wq 53, 6 *Damensonaten* Wq 54, Könemann Music 1999. A sorozat a negyedik kötet után megszakadt.
- C. P. E. Bach: *6 Sonates á l'usage des Dames* Wq 54, facsimile-kiadás kommentárokkal, Éditions J. M. Fuzeau, Courlay, 2006
- C. P. E. Bach: *The Complete Works*, vol. I/9.4: *Keyboard Concertos from Manuscript Sources IV* Packard Humanities Institute, Los Altos, CA, USA, 2012
- C. P. E. Bach: *The Complete Works*, vol. I/6.3: *Keyboard Sonatas from Manuscript Sources I-II*, Packard Humanities Institute, Los Altos, CA, USA, 2019

3. Hanghordozók C. P. E. Bach zenéjéből:

- *The Complete Keyboard Concertos*, BIS Records 1994–2013
 - Vol. 1: Wq 1, 2, 3 BIS 707
 - Vol. 2: Wq 4, 7, 12 BIS 708
 - Vol. 3: Wq 6, 8, 18 BIS 767
 - Vol. 4: Wq 9, 13, 17 BIS 768
 - Vol. 5: Wq 1, 14, 19 BIS 785
 - Vol. 6: Wq 15, 25, 32 BIS 786
 - Vol. 7: Wq 4, 28, 29 BIS 857
 - Vol. 8: Wq 30, 33, 34 BIS 867
 - Vol. 9: Wq 5, 35, 96 (Sonatina), 98 (Sonatina) BIS 868
 - Vol. 10: Wq 16, 36, 99 (Sonatina) BIS 914
 - Vol. 11: Wq 10, 37, 97 (Sonatina), 100 (Sonatina) BIS 1097
 - Vol. 12: Wq 20, 38, 102 (Sonatina) BIS 1127
 - Vol. 13: Wq 22, 103 (Sonatina), 104 (Sonatina) BIS 1307
 - Vol. 14: Wq 26, 40, 101 (Sonatina) BIS 1487
 - Vol. 15: Wq 23, 39, 464 (Sonatina) BIS 1422

Vol. 16: Wq 21, 27, 110 (Sonatina) BIS 1587
 Vol. 17: Wq 31, 41, 42 BIS 1687
 Vol. 18: Wq 43/1-4 BIS 1787
 Vol. 19: Wq 43/5-6, 44, 45 BIS 1957
 Vol. 20: Wq 46, 47, 109 (Sonatina) BIS 1967
 Spányi Miklós: csembaló, fortepiano, tangenszongora
 Menno van Delft: csembaló (vol. 16)
 Cristiano Holtz: csembaló (vol. 20)
 Szekendy Tamás: fortepiano (vol. 20)
 Concerto Armonico Budapest (vols. 1-13, 18-20), koncertmester:
 Szűts Péter (vols. 1-13), Ábrahám Márta (vols. 18-20), vezényel:
 Szűts Péter (vol. 20)
 Ensemble Opus X, koncertmester Petri Tapio Mattson (vols. 14-17)

– The Solo Keyboard Music, BIS Records 1997–

(Az egyes címekben szereplő műveken kívül a CD-k egyéb műveket is tartalmaznak)

Vol. 1: The Prussian Sonatas 1 BIS 878
 Vol. 2: The Prussian Sonatas 2 BIS 879
 Vol. 3: Early Sonatas and Sonatinas BIS 882
 Vol. 4: Six Early Sonatas from 1731–1740 BIS 963
 Vol. 5: ‘Leichte Sonaten’ 1 BIS 964
 Vol. 6: ‘Leichte Sonaten’ 2 BIS 978
 Vol. 7: Sonatas from 1748–49 BIS 1086
 Vol. 8: Sonatas and ‘Petites Pièces’ I BIS 1087
 Vol. 9: ‘Damensonaten’ BIS 1088
 Vol. 10: Sonatas and Suite (1749–1752) BIS 1189
 Vol. 11: Sonatas from 1746–47 BIS 1195
 Vol. 12: Sonatas and ‘Petites Pièces’ II BIS 1198
 Vol. 13: Sonatas, Sinfonias & Other Pieces BIS 1328
 Vol. 14: Sonatas from 1763 & Dances BIS 1487
 Vol. 15: Sonatas and ‘Petites Pièces’ III BIS 1422
 Vol. 16: ‘Württemberg’ Sonatas (1) BIS 1423
 Vol. 17: ‘Württemberg’ Sonatas (2) BIS 1424
 Vol. 18: Sonatas, Dances and Other Pieces from 1766 BIS 1492
 Vol. 19: Various Pieces from the 1760s BIS 1493
 Vol. 20: Sonatas from 1760–66 BIS 1623

- Vol. 21: Six Sonatas with Varied Reprises BIS 1624
- Vol. 22: Probestücke BIS 1762
- Vol. 23: Sonatas from 1750–58 and other pieces BIS 1763
- Vol. 24: Sonatas from 1740–44 BIS 1764
- Vol. 25: Sonatas from 1740–47 BIS 1819
- Vol. 26: ‘Fortsetzung’ Sonatas Nos. 1-3 BIS 2040
- Vol. 27: ‘Fortsetzung’ Sonatas Nos. 4-6 BIS 2043
- Vol. 28: ‘Zweyte Fortsetzung’ Sonatas Nos. 1-3 BIS 2045
- Vol. 29: ‘Zweyte Fortsetzung’ Sonatas Nos. 4-6 BIS 2046
- Vol. 30: Kurze und leichte Clavierstücke BIS 2125
- Vol. 31: ‘für Kenner und Liebhaber’: Sonatas from Collections 1 & 2 BIS 2131
- Vol. 32: ‘für Kenner und Liebhaber’: Sonatas and Rondos from Collections 1 & 2 BIS 2205
- Vol. 33: ‘für Kenner und Liebhaber’ Collection 3 BIS 2213
- Vol. 34: ‘für Kenner und Liebhaber’ Collection 4 BIS 2254
- Vol. 35: ‘für Kenner und Liebhaber’ Collection 5 BIS 2260
- Vol. 36: ‘für Kenner und Liebhaber’ Collection 6 BIS 2263
- Vol. 37: Sonatas, Variations & Fugues from 1745–55 BIS 2331
- Vol. 38: The Earliest Works, BIS 2337
- (Vols. 39-42 előkészületben)
- Spányi Miklós: klavikord, fortepiano, tangenszongora, csembaló, orgona

4. Koncertek

C. P. E. Bach halálának 200. évfordulóján 1988-ban kezdtem el műveit rendszeresen játszani, azóta koncertjeim jelentős részén C. P. E. Bach művei is szerepelnek. Koncerttevékenységet öt hangszeren folytatok: orgona, csembaló, klavikord, fortepiano, tangenszongora. Európa legtöbb országában és az USA-ban léptem fel, beleértve jelentős fesztiválokat és koncertsorozatokat, tipikusan C. P. E. Bach zenéjét is műsorra tűzve.